

JÁN PAULOV¹**SPORY O POZITIVIZMUS V SÚČASNEJ ZÁPADNEJ GEOGRAFII**

Ján Paulov: Arguing about Positivism in Contemporary Western Geography. Geogr. Čas., 38, 1986, 2—3; 32 refs.

The purpose of the paper is to give a brief selective overview on contemporary philosophico-methodological disputes aimed at the problem of the positivism in western geography. It contains a brief characterization of the positivism, its critique and some alternatives to it (hermeneutics, phenomenology and realism). In the conclusion it is stated that the best chances to exchange the positivism in geography has realism which sometimes occurs also under the name of Marxism.

Článok si kladie za cieľ poskytnúť stručný selektívny prehľad o súčasných kritických diskusiách prebiehajúcich v západných krajinách nasmerovaných na problém pozitívizmu v geografii. Je potrebné poznamenať, že diskusie takéhoto charakteru sa t. č. najintenzívnejšie vedú v krajinách, kde proces teoretizácie a matematizácie geografie dosiahol už relatívne pokročilé štádium; ide hlavne o USA, Kanadu a Anglicko. Z toho dôvodu si v článku budeme vsi- mať situáciu predovšetkým práve v týchto krajinách. Keďže ide o problematiku, ktorej plnohodnotné zvládnutie vyžaduje značnú filozoficko-metodologic- kú erudíciu, treba článok chápať iba ako prvý krok v uvedenom smere.²

POZITIVIZMUS: STRUČNÁ CHARAKTERISTIKA

Nevyslovíme nič nového, keď skonštatujeme, že päťdesiate a šesťdesiate roky predstavujú v teoreticko-metodologickej konverzii geografie mimoriadne dôležitú etapu — etapu prudkého nástupu kvantifikácie, ktorú niektorí autori označili aj ako „kvantitatívna revolúcia“ (I. Burton 1963). Išlo tu predovšetkým o výraznú, priamo expanzívnu penetráciu štatistických a v istom, aj keď skromnejšom rozsahu, i matematických metód a techník do geografie. Avšak až kon-

¹ Doc. RNDr. J. Paulov, CSc., Prírodovedecká fakulta UK, Katedra regionálnej geografie, ochrany a plánovania krajiny, Vajnorská 4, 831 04 Bratislava.

² Článok je upravenou verziou referátu, ktorý autor predniesol na II. teoreticko-metodologickom seminári Slovenskej geografickej spoločnosti pri SAV v Bratislave v marci 1985. Autor zároveň vyslovuje poďakovanie doc. PhDr. J. Viceníkovi, CSc. a RNDr. A. Bezákovi, CSc., recenzentom článku, za podnetné pripomienky.

com šesťdesiatych, ale najmä v sedemdesiatych rokoch, začína sa k tomuto bádateľskému nasmerovaniu pridružovať i ďalšie, s ním úzko súvisiace, a to skúmanie filozoficko-metodologického pozadia „kvantitatívnej revolúcie“ a v nadväznosti na to i filozoficko-metodologických základov celej geografie. Poznamenajme, že toto bádateľské nasmerovanie pokračuje aj v osemdesiatych rokoch.

Viacero autorov zameraných práve na skúmanie filozoficko-metodologického pozadia „kvantitatívnej revolúcie“ (napr. L. King 1976, R. A. F. Sayer 1977, D. Gregory 1978 atď.) dospelo k názoru, že nový teoreticko-metodologický model geografie, ktorý sa v anglosaských krajinách sformoval pod vplyvom spomenutej revolúcie, nesie v nemalej miere pečať pozitivistickej metodológie. Za najvýznamnejší príklad implantácie pozitivistickej metodológie do geografie sa spravidla považuje Harveyho kniha *Explanation in Geography* (1969), ktorá sa pokladá za koncentrovaný výraz filozofie „kvantitatívnej revolúcie“ päťdesiatych a šesťdesiatych rokov³

Naopak, za doteraz prvý najrozsiahlejší pokus o kritické pretraktovanie problému pozitivistickej metodológie, ako aj zároveň o sformulovanie postpozitivistických alternatív v geografii, pokladá sa Gregoryho kniha *Ideology, Science and Human Geography* (1978). Aby však bolo možné lepšie pochopiť kontext, v ktorom sa tieto kritické diskusie a prehodnocovania odohrávajú, zdá sa nám užitočné urobiť malý filozofický exkurz do pozitívizmu.

Nie je zďaleka jednoduché poskytnúť stručnú a výstižnú charakteristiku pozitívizmu, pretože tento smer prekonal v priebehu svojej existencie silnú transformáciu. Za duchovného otca pozitívizmu sa pokladá francúzsky filozof, sociológ, matematik a fyzik A. Comte, ktorý jeho základy sformuloval v prvej polovici 19. storočia. Tento myšlienkový prúd však nadväzuje aj na predchádzajúce prúdy, a to najmä na anglický empirizmus F. Bacona a D. Huma, pričom sám A. Comte pokladá za svojho predchodcu i zakladateľa racionalizmu, francúzskeho filozofa a matematika R. Descartesa.

Vznik comtovského pozitívizmu sa zvykne označovať ako určitá reakcia na tzv. negatívnu filozofiu, ktorá prevládala pred francúzskou revolúciou. Táto podľa A. Comta bola presýtená romantizmom a špekuláciou a zaoberala sa skôr emocionálnymi než praktickými otázkami a ktorá v úvahách o zmene spoločnosti predkladala rôzne utopistické alternatívy (A. Holt—Jensen 1981). Proti tejto „negatívnej“ filozofii stavia A. Comte taký typ poznania, z ktorého sa vylúči špekulatívny charakter, a to tak, že budú spracúvať iba dáta bezprostredného pozorovania, iba to, čo je nám zmyslami dané, čo je skutočné, „pozitívne“. Práve takýto typ poznania označuje A. Comte ako pozitívizmus. Pozitívizmus už teda nie je filozofia v klasickom, či tradičnom slova zmysle, avšak ani špeciálna veda, ale skôr typ poznania, ktorý z dnešného hľadiska by bolo možné označiť ako filozofia vedy. Na dokreslenie poznamenajme, že svetonázorové a všeobecne ontologické otázky (typické pre filozofiu ako takú) A. Comte v podstate vylučuje z domény pozitívizmu. Pozitívizmus si z filozofie ako takej

³ V tejto súvislosti však považujeme za mimoriadne dôležité poznamenať, že sovietsky filozof E. P. Nikitin, ktorý napísal predhovor k ruskému prekladu Harveyho knihy, kategoricky sa stavia proti tomu, aby Harveyho kniha bola označovaná za pozitivistickú (napriek tomu, že Harvey sa vo svojej knihe často odvoláva na filozofov-pozitivistov).

ponecháva iba jednu jej vetvu, a to teóriu poznania (gnozeológiu, epistemoológiu).

Základné znaky comtovskej pozitívnej metódy sa zvyknú formulovať takto (L. Lange, D. Alexander 1982, s. 152):

1. Podriadenie tvorivej sily (imaginácie) pozorovaniu.
2. Pospájanie všetkých napozorovaných skutočností.
3. Podriadenie vedeckej názornosti faktom.
4. Relativita nášho poznania.

Pomocou tejto metódy poznávania — fenomenologickej a relativistickej — chce A. Comte prekonať metafyziku (zameranú na odhaľovanie podstaty), ktorú však pokladá za zákonitý vývojový štádium poznávania predchádzajúce pozitivizmu.

Vedeckosť tvrdení sa v comtovskom pozitivizme dosahuje podľa D. Grego-ryho (1981) takto:

Tvrdenia musia mať svoj základ, svoje zakorenenie v priamej, bezprostrednej a empiricky dostupnej realite, čo týmto observačným tvrdeniam zabezpečuje istý druh privilegovanosti voči teoretickým tvrdeniam, pričom má byť zabezpečená ich generalita jednotnou vedeckou metódou, ktorú akceptuje a uplatňuje celá vedecká komunita. Táto jednota sa má zabezpečiť formálnou konštrukciou teórií, ktoré musia byť schopné empirickej verifikácie; ich úspešná verifikácia vedie k identifikácii univerzálnych zákonov, ktoré musia mať striktné technickú jankciu, čo značí, že tzv. hodnotové úsudky a etické tvrdenia sa z vedy vylučujú, pretože sa nedajú empiricky testovať. Tvrdenia, ktoré takto zostanú, zjednocujú sa na základe *progresívnej unifikácie vedeckých zákonov do jednotného nerozporného systému.*

Za prvoradú úlohu pozitívnej vedy pokladá A. Comte formuláciu zákonov, pod ktorými však rozumie, v súlade s pozitívnou metódou, konštantné vzťahy medzi pozorovateľnými javmi. Zákon, ako vidieť, formuluje sa tu iba na fenomenologickej úrovni.

V súlade s pozitívnou vedou sa A. Comte tiež usiloval vybudovať súhrnnú vedu o spoločnosti, ktorú ako prvý nazval sociológia, pričom za jej prvoradú úlohu (opäť v súlade s celkovou koncepciou pozitivizmu) pokladal formuláciu spoločenských zákonov. Vylučoval však z nej, ako sme to už na inom mieste uviedli, hodnotové úsudky a tvrdenia etického charakteru, pretože sa nedajú podrobiť analýze v súlade s pozitívnou metódou.

Máme tu teda čo dočinenia s určitou koncepciou vedy, ktorá v snahe formulovať zákony i na pôde spoločenských vied, môže budiť isté sympatie, ktorá však zároveň uplatňuje istý redukcionistický pohľad na objekt spoločenských vied (vylučovaním hodnotovej sféry) a ktorá, žiaľ, neprekračuje empirickú rovinu poznania. Možno konštatovať, že je to rýdzo empiristická koncepcia vedy.⁴

Comtovský pozitivizmus našiel svoje odzrkadlenie aj v geografii. Za jeho najtypickejší príklad pokladá D. Gregory (1978) dielo amerického geografa C. Sauera *Morphology of Landscape* (1928).

Koncom 19. storočia nastupuje druhá vývinová fáza pozitivizmu, nazývaná spravidla empiriokriticizmus, avšak v kontexte nášho článku je omnoho dôležitejšia tretia vývinová fáza, ktorá nastupuje v 1. polovici 20. storočia a ktorá

⁴ O metodologické rozpracovanie pozitivistických téz, o ich istú formalizáciu sa zaslúžili najmä anglickí filozofi J. S. Mill a H. Spencer.

sa označuje ako neopozitívizmus, resp. logický pozitívizmus, či logický empirizmus. O jej zrod sa zaslúžila skupina filozofov, ktorá sa pod vedením rakúskeho filozofa a fyzika M. Schlicka v dvadsiatych a tridsiatych rokoch sformovala do tzv. Wiener Kreis(u).

Neopozitívizmus už radikálne vylúčil svetonázorové otázky z objektu svojho bádania, základnú filozofickú otázku prehlásil za pseudopráblém a za svoju hlavnú úlohu si kládol logickú analýzu jazyka vedy. Z filozofov, ktorí výrazne ovplyvnili smerovanie neopozitívizmu, možno menovať B. Russella a L. Wittgensteina, avšak za jedného z jeho hlavných predstaviteľov treba pokladať R. Carnapa.

Neopozitívizmus prešiel výraznými vývinovými premenami. V prvopočiatkovej fáze, podobne ako comtovský pozitívizmus, neprekračuje rýdzo empirickú rovinu poznania, neskôr, pod tlakom začína uznávať i existenciu špecificky teoretickej roviny, predovšetkým v podobe tzv. teoretických konštruktov. Tieto konštrukty sa však v prvej fáze snažil úplne zredukovať na empirickú rovinu (V. S. Švyriov 1978). Neskôr prijal koncepciu čiastočnej redukovateľnosti (prostriedkom redukcie boli explicitne definície, redukčné dvojice a pravidlá korešpondencie). Avšak aj po uznaní iba čiastočnej redukovateľnosti chápal teoretické konštrukty iba v konvencionalistickom duchu a nikdy nepriznal, že by mohli byť odrazom nejakej objektívnej reality. Hoci teda neopozitívizmus uznáva existenciu teoretickej roviny poznania, zostáva i naďalej empiristickou filozofiou vedy, a síce v tom zmysle, že za jedine hodnoverné poznanie, za poznanie, na ktoré sa jedine možno spoľahnúť pokladá iba empirické poznanie. Keat a Urry (1975) podávajú takúto charakteristiku neopozitívizmu (cit. podľa D. Gregoryho 1978, s. 55):

1. Observačný jazyk je ontologicky privilegovaný, čo jednoducho značí, že observačné tvrdenia sú jedinými tvrdeniami, ktoré vykazujú priamy vzťah k javom reálneho sveta; čo naopak zasa značí, že teoretické tvrdenia nie sú privilegované, pretože ich vzťah k javom reálneho sveta, ku ktorým sa koniec koncov majú vzťahovať, je iba sprostredkovaný, cez pravidlá korešpondencie.

2. Observačný jazyk je epistemologicky privilegovaný, čo jednoducho značí, že observačné tvrdenia môžu byť prehlásené za pravdivé alebo nepravdivé bez ohľadu na to, či sú pravdivé alebo nepravdivé teoretické tvrdenia.

Aby sme teraz problém pozitívizmu mohli sledovať osobitne v geografii, resp. špeciálne v socioekonomickej geografii, uvedme ešte jeho charakteristiku z pera amerického geografa L. Kinga (1967):⁵

1. Metodologické procedúry prírodných vied sa môžu použiť priamo (v socioekonomickej) geografii. Odtiaľ vyplýva, že javy študované v (socioekonomickej) geografii možno traktovať rovnakým spôsobom ako objekty prírodných vied bez ohľadu na ich subjektivitu, vôľu a zaangažovanosť (ľudí) v socioekonomických procesoch. Odtiaľ tiež vyplýva, že vedec, ktorý študuje tieto javy, stojí nad nimi ako neutrálny pozorovateľ.

⁵ Poznemenajme, že v anglosaských krajinách, najmä však v USA, geografia sa chápe predovšetkým ako spoločenská veda, a preto pod geografiou sa rozumie predovšetkým socioekonomická geografia (human geography). Fyzická geografia tu nevystupuje zďaleka tak konzistentne ako socioekonomická geografia. Preto tvrdenia L. Kinga sa vzťahujú predovšetkým na socioekonomickú geografiu; pre upresnenie predsúvame výraz „socioekonomická“ do zátvorky.

2. Výsledky bádania v {socioekonomickej} geografii môžu sa rovnako formulovať ako v prírodných vedách. To znamená, že cieľom bádania v {socioekonomickej} geografii môže a musí byť odvodenie zákonov a teórií, ako sú tieto formulované v prírodných vedách.

3. {Socioekonomická} geografia ako spoločenská veda má technický charakter a generuje poznanie, ktoré nemá dôsledky pre sledovanie hodnôt. To značí, že bádateľ, je vo svojich výskumoch neutrálny a vykonáva výskum, ktorý nemá vzťah k hodnotám. Aj keď je napr. zapojený do určitého druhu spoločenského plánovania, vždy je jeho analýza objektívna v dôsledku jeho neutrality.

Poznamenajme, že v Kingovej charakteristike pozitivismu sa predovšetkým zdôrazňuje jedna významná črta neopozitivismu, a síce tzv. metodologický naturalizmus, t. j. úsilie dosiahnuť metodologickú unifikáciu všetkých vied na báze vied prírodných (a z nich najmä fyziky ako najrozvinutejšej prírodnej vedy); neopozitivisti neuznali ani relatívnu metodoloickú samostatnosť spoločenských vied.

KRITIKA POZITIVISTICKEJ KONCEPCIE

Pri prvom kontakte s pozitivistickou metodológiou by sa mohlo zdať, že proti nej niet vlastne čo namietat, že táto metodológia predstavuje práve to, o čo so vedec všemožne usiluje, že ju v istom zmysle možno dokonca považovať za akýsi ideál. Pravda, pri hlbšej analýze sa ukazuje (V. S. Švyriov 1978, E. M. Čudinov 1981, F. Čížek 1974), že pozitivismus ako empiristická filozofia vedy nie je jej adekvátnym obrazom. Empirizmus pozitivismu, jeho podriadenie teoretickej roviny poznania empirickej rovine, resp. nedocenenie teoretickej roviny, ktorá práve v súčasnej vede, a to čím ďalej tým viac, zohráva mimoriadnu úlohu, pokladá sa za vážnu slabinu pozitivismu, za jeho najslabší článok.

Problémy pozitivistickej metodológie začínajú vypukle vystupovať len čo je úsilie o jej implantáciu v oblasti spoločenských vied. Preto všetky znaky či tézy pozitivismu tak, ako ich sformuloval L. King, stali sa predmetom kritiky zo strany určitej skupiny geografov. Všimnime si ich postupne.

Pozitivistické tézy, obsiahnuté v 1. bode Kingovej charakteristiky, vedú vo svojich dôsledkoch k reifikácii (zvecneniu) človeka (N. Smith 1979). Človek je tu redukovaný na tú istú úroveň ako objekty študované prírodnými vedami. To je v tomto kontexte najzávažnejšia námietka predstaviteľov stojacich na antipozitivistických pozíciách. Proti tejto námietke môže pozitivismus sotva postaviť efektívnejšie protiargumenty.

Aby však nedošlo k nedorozumeniu, poznamenajme, že táto námietka sa týka človeka chápaného a študovaného predovšetkým na individuálnej úrovni. Pri štúdiu človeka na úrovni veľkých ľudských agregátov, kedy z rôznych dôvodov je potrebné abstrahovať od motívov správania ľudských indivíduí, nastáva istá „reifikácia“ človeka. Je to však reifikácia rýdzo metodologického charakteru, a to v štatistickom zmysle, kedy sa študuje (hľadá) isté priemerné správanie, v ktorom sa objavujú štatistické zákonitosti (zákonitosti hromadných javov). Práve v takejto súvislosti môže niekedy vzniknúť dojem, že sa tu mechanicky prenášajú postupy z prírodných vied do vied spoločenských (proti čomu sa namieťa), napr. zo štatistickej mechaniky do socioekonomickej geografie. Tento dojem je však neopodstatnený, pretože ide o postupy matematickej štatisti-

ky, ktoré sa uplatňujú tak v prírodných, ako aj v spoločenských vedách. Zdrojom prijímaných postupov tu teda nie je fyzika (hoci tu sa tieto postupy uplatnili podstatne skôr ako v spoločenských vedách), ale matematická štatistika, ktorá je svojím charakterom neutrálna a objektovo nijako neviazaná.

Rovnako túto námietku nemožno chápať tak, že je namierená proti používaniu akýchkoľvek analógií v spoločenských vedách, ktoré majú svoje korene v oblasti prírodných vied. Dodajme, že analógia je jednou zo základných metód poznávania a že princíp štrukturálnej a funkčnej analógie bol jedným zo zdrojov vzniku takých disciplín, ako sú kybernetika a všeobecná teória systémov.

Kritika pozitivistických téz obsiahnutých v 2. bode Kingovej charakteristiky vychádza predovšetkým z radov predstaviteľov stojacich na pozíciách subjektivisticky orientovaných filozofických smerov. Najčastejšie sú to predstavitelia stojaci na pozíciách hermeneutiky, fenomenológie a pod. (ktorým budeme venovať pozornosť v inej časti článku). Poznamenajme, že v tejto kritike sa istým spôsobom oživuje hettnerovsko-hartshornovská koncepcia geografie ako vedy vo svojej podstate idiografickej (individualizujúcej) na rozdiel od vied nomotetických (generalizujúcich), koncepcia vypracovaná bádensko-freiburskou školou novokantovstva (Windelband, Rickert), v ktorej sú už v istej podobe asimilované i názory Diltheya, spoluzakladateľa hermeneutiky.

V tejto súvislosti sa tiež kritizuje hempelovsko-popperovská schéma deduktívno-nomologickej explanácie (C. Hempel, P. Oppenheim 1968), ktorá z množiny počiatočných (východiskových) podmienok a množiny univerzálnych (pokrývajúcich) zákonov deduktívne vyvodzuje udalosť (jav), ktorú treba explanaovať (pozri tiež D. Harvey 1969). Tejto schéme sa jednak vytýka, že reálny proces (či prírodnú nevyhnutnosť) nahradzuje myšlienkovým procesom (či logickou nevyhnutnosťou) a že táto schéma explanácie sa dá ťažko implantovať v spoločenských vedách. Poznamenajme, že problematika „okolo“ tejto schémy je stále otvorená a živá.

Kritika pozitivistických postulátov obsiahnutých v 3. bode Kingovej charakteristiky sa nám zdá veľmi závažná. Problém hodnôt sa pre pozitívizmus stal „kameňom úrazu“ istého druhu. Pozitívizmus riešil tento problém tak, že výkum hodnôt vylúčil zo skúmania v oblasti spoločenských vied, čím tieto mali nadobudnúť rýdzo technický charakter (a tým sa i priblížiť prírodným vedám).

Geografia však takéto pozitivistické nasmerovanie začala prekonávať už v šesťdesiatych rokoch, kedy sa začína formovať tzv. behaviorálna geografia (J. Wolpert 1964), ktorá si kladie za cieľ skúmanie priestorového správania človeka, upúšťajúc pritom od modelu (abstrakcie) človeka označovaného ako „homo oeconomicus“, v rámci ktorého sa človek chápe ako bytosť krajne racionálna (v správaní ktorej nevystupujú mimoracionálne faktory), sledujúca iba ekonomické kritériá.⁶ Behaviorálna geografia sa usiluje chápať človeka v celej jeho šírke (aj s problémom hodnôt); do popredia v nej vystupujú problémy rozhodovania, spracovania informácie, percepcie a pod.

Upozorňujeme tiež, že existujú aj pokusy ukázať, ako problém hodnôt možno

⁶ Poznamenávame, že behaviorálna geografia sa nezakladá na behaviorizme ako psychologicko-filozofickom smere, ktorý štúdium psychológie človeka redukuje iba na skúmanie jeho vonkajších materiálových prejavov, t. j. správania (vylučujúc pritom introspekciu a pod.).

bádateľsky zvládnuť v rámci celkového exaktizačného procesu v geografii (R. P. Moss 1979).

V 3. bode Kingovej charakteristiky pozitivizmu vystupuje osobitne ešte jedna téza, týkajúca sa problému neutrality a objektivity bádateľa. Antipozitivistická kritika poukazuje na to, že neangažovanosť bádateľa je iba fikciou, pretože každý bádateľ zastáva (vyznáva) určitú osobnú filozofiu, ktorá spôsobuje jeho príklon k tej či onej koncepcii. V tejto súvislosti sa tiež poukazuje na to, že kladenie ostrej hranice medzi objektívnym a subjektívnym, ako sa o to usiluje pozitivizmus, nie je opodstatnené. Pripomína sa, že práve spoločenské vedy, na rozdiel od vied prírodných, sú autoreflexívne. Okrem toho sa upozorňuje aj na to, že veda ako celok, a zvlášť spoločenské vedy, nemôžu sa formovať ako ideologicky striktne neutrálne, ale angažované v zmysle humanizmu a sociálnej spravodlivosti.

ALTERNATÍVY K POZITIVIZMU

Venujme určitú pozornosť filozoficko-metodologickým smerom, ktoré si nárokujú byť alternatívami k pozitivizmu. Z dnes už celého radu týchto smerov vyberáme iba tri, a to hermeneutiku, fenomenológiu a realizmus.

H e r m e n e u t i k a. Hermeneutika vznikla pôvodne ako náuka o výklade, interpretácii starých textov (z gréc. hermeneu = vykladať, interpretovať). V 19. storočí zásluhou F. Schleiermachera a najmä na rozhraní 19. a 20. storočia zásluhou W. Dilheya (obaja nemeckí filozofi) sa hermeneutika objavuje v novej, filozoficko-metodologickej podobe, robiac si nároky stať sa filozoficko-metodologickou bázou tzv. duchovných vied (ktoré z dnešného hľadiska môžeme označiť ako spoločenské vedy). Hermeneutika, ktorá t. č. predstavuje jeden z najvýznamnejších a najplyvnejších filozofických smerov v západných krajinách, prekonala, resp. prekonáva ďalšie premeny, ktoré tu ponechávame stranou; v kontexte tohto článku je dôležité práve ono diltheyovské chápanie hermeneutiky.

Kľúčovými pojmami diltheyovskej hermeneutiky sú pojmy porozumenia a interpretácie. Hermeneutika tvrdí, že udalosti odohrávajúce sa v spoločnosti vyžadujú iný prístup ako udalosti odohrávajúce sa vo svete prírody. Pokým druhé možno explanovať (vysvetľovať), a to za pomoci zákonov (o čo sa usilujú prírodné vedy), druhé, pretože sú produktom ľudí, možno iba porozumieť. Porozumieť im pritom možno tak, že spoznáme motívy konania ľudí; v prípade historických udalostí (o ktoré hlavne hermeneutike ide), že spoznáme motívy konania aktérov historických udalostí. Spoznanie motívov však ďalej predpokladá vžiť sa, vcítiť sa do ich situácie alebo, všeobecnejšie, spoznať ducha doby; v tejto súvislosti sa používa výraz empatia. Pri skúmaní historických udalostí sa tak medzi svetom prítomnosti a svetom minulosti musí vytvoriť istý komunikačný oblúk, ktorý je predpokladom porozumenia. Každá doba si pritom vytvára svoj vlastný komunikačný oblúk, každá doba interpretuje, chápe historické udalosti po svojom, dáva im svoj vlastný zmysel. Ako vidieť, v hermeneutike ide predovšetkým o intuitívne pochopenie histórie než o racionálno-kauzálne vysvetlenie. Hermeneutika tiež vychádza z toho, že každá historická udalosť je neopakovateľná, unikátna, preto na pôde spoločenských vied sa nedajú formulovať zákony, ktoré predpokladajú opakovateľnosť udalostí. Udalostiam mož-

no porozumieť, opísať ich v ich jedinečnosti, ale nemožno ich explanať pomocou (univerzálnych) zákonov.

Už sme uviedli v súvislosti s kritikou pozitivistických téz obsiahnutých v 2. bode Kingovej charakteristiky, že určité hermeneutické princípy boli istým spôsobom asimilované novokantovstvom a do geografie prenesené prostredníctvom tejto filozofie, objaviac sa v hettnerovsko-harthornovskej teoretickej koncepcii geografie. Významným protagonistom hermeneutickej filozofie v geografii je v súčasnosti americký geograf L. Guelke (1974). Anglický geograf A. Hay (1979) kritizuje hermeneutický prístup k problému porozumenia; vytýka mu znaky silnej subjektivity. Tento prístup predpokladá vžitie, vcítenie sa nielen do konania jednej či niekoľkých osôb, ale aj celých mäs obyvateľstva. Navyše, každá interpretácia motívov konania (najmä ak ide o udalosti časovo značne vzdialené) môže byť silne subjektívna.

Poznamenajme, že sa tiež prejavuje úsilie o uplatnenie hermeneutických postupov, v ktorých kľúčovú úlohu má komunikačný oblúk vytváraný medzi rôznymi referenčnými rámcami, i mimo rámec porozumenia historických udalostí. Ide tu o vytváranie komunikačných oblúkov medzi subjektmi rôzneho druhu, napr. medzi subjektmi, ktoré sú nositeľmi určitých rozhodnutí (ktoré niečo nariaďujú, plánujú a pod.) a subjektmi, ktoré sú prijímateľmi rozhodnutí (ktoré majú vykonávať nariadenia, realizovať plány). Vytváranie komunikačných oblúkov má viesť k vyjasňovaniu, pochopeniu problémov. V oblasti, ktorá je predmetom záujmu geografie, možno prejav podobného prístupu vidieť vo formulovaní zámerov regionálnej politiky; podmienkou je tu vedieť zladzovať rôzne referenčné rámce.

F e n o m e n o l ó g i a. Ako filozofický smer, ktorého základy položil E. Husserl, pod fenomenológiou sa rozumie „filozofia chápaná ako striktná veda, podávajúca deskripciu skúseností. Pri tejto deskripcii uplatňuje vedomie svoju mohutnosť v tom, že dokáže uchopiť samo seba v apodiktickej evidencii. Svet je pre ňu intencionálnym korelátom vedomia, jednotou zmyslu, ktorý konštituuje vedomie. Podstatu (esenciu) a pravdu hľadá vo fenoménoch samých, vo veciach, v skúsenosti. Odtiaľ návrat k veciam samým. Je to skôr metóda filozofie... Javiť sa je u E. Husserla spôsob bytia. Husserlova fenomenológia vychádza zo skúsenosti, zo zážitkov a chce len opisovať (nie dedukovať a konštruovať) fenomény vo vedomí“ (J. T. Desanti 1966, s. 105).

„E. Husserl vidí hlavný zmysel fenomenológie v odhalení predpokladov, na ktorých spočíva každé možné poznanie skutočností, z ktorých vyrastá veda a filozofia, v hľadaní konečných zdrojov nášho vzťahu ku skutočností, nášho uvažovania, našich racionálnych a analytických postupov pri skúmaní skutočností. Týmto zdrojom sú podľa neho «podstaty» vecí a javov, bezprostredne a intuitívne prezentované vedomiu. Podstaty ako ideálne komponenty štruktúry bytia a predpoklady objektívneho poznania skutočností nehľadá v platónskom svete ideí, teda mimo sveta reálnych objektov alebo nad ním, ani «vnútri» subjektu ako formy nazerania a konštituovania sveta, ani v konečných «elementoch» logickej alebo sémantickej analýzy. Nachádza ich vo veciach samých. Preto v logických výskumoch kladie požiadavku: «Chceme sa vrátiť k veciam samým»“ (J. Bodnár 1966, s. 248—249).

Úmyselne sme uviedli tieto dva rozsiahlejšie citáty, pretože podať vlastnú stručnú charakteristiku tohto, na autentické pochopenie mimoriadne nároč-

ného filozofického smeru, zdá sa nám nezvyčajne ťažké. Do špeciálnych vied sa fenomenológia premieta predovšetkým ako osobitný spôsob poznávania, ktorý stojí v opozícii voči pozitivistickému spôsobu. „E. Husserl chce za pomoci fenomenologickej metódy prekonať metodologické nedostatky pozitívnych vied (lepšie povedané ich «pozitivistického ducha»), ktoré sa uspokojujú iba s opisom skutočnosti. Výsledok takéhoto opisu je veľmi vymedzený dielčí pohľad na realitu. E. Husserl chce nájsť spôsob, ako pochopiť skutočnosť. Od fenomenologickej analýzy žiada, aby vysvetlila pojmy z ich pôvodného významu, z ich predmetnej podstaty. Chce, aby v procese abstrahovania boli zachované sedimenty toho, z čoho sa vyšlo a čo by nemalo stratiť svoje kvalitatívne určenie“ (J. Bodnár 1966, s. 250). Fundamentálnou otázkou fenomenológie je, ako vidieť, otázka východiska vedeckého poznania. Za toto východisko pokladá tzv. životný svet (J. Piaček 1986).

Možno konštatovať, že o fenomenologickú metódu je v západných krajinách stále väčší záujem. V anglosaskej geografii sa jej angažovaným protagonistom stal americký geograf P. Gould, ktorý zmysel tejto metódy vidí predovšetkým v tom, aby sme „nechali hovoriť dáta samé za seba“ (P. Gould 1981). Gould, vychádzajúc z tejto pozície, kritizuje viaceré, doteraz v geografii používané matematicko-štatistické metódy (najmä tie, ktorých rozvoj bol stimulovaný prírodnými vedami, prevažne fyzikou), za to, že vtlačajú skutočnosť do určitého jednostranného funkcionalistického rámca, ktorý neposkytuje možnosť odhaliť všetko bohatstvo vzájomných vzťahov predovšetkým v spoločenskej (ľudskej) realite (všetko bohatstvo informácie, ktoré poskytujú dáta). Za veľmi účinnú alternatívu ku kritizovaným matematicko-štatistickým metódam tento autor pokladá matematickú metódu nazvanú Q-analýza, založenú na algebraickej topológii, ktorej autorom je anglický matematik R. Atkin.

Poznamenajme, že okrem uvedeného postupu uplatnenia fenomenologickej metódy v geografii, existujú aj iné postupy jej uplatnenia, ktorých predstaviteľom je hlavne americký geograf Yi-Fu Tuan (1977). Niekedy sa fenomenologické postupy združujú istým spôsobom s hermeneutickými postupmi,⁷ čo je dosť charakteristické pre smer označovaný v anglosaskej geografickej literatúre ako „humanitná geografia“. Poznamenajme tiež, že i tzv. time geography, za otca ktorej sa pokladá švédsky geograf T. Hägerstrand, zvykne sa chápať ako geografia inšpirovaná fenomenológiou.

Realizmus. Ako opozícia voči subjektivisticky orientovaným filozofickým smerom, z ktorých sme tu uviedli hermeneutiku a fenomenológiu, začína v anglosaských krajinách stále výraznejšie vystupovať filozofický smer zvaný realizmus (ktorého vetva orientovaná na rozvoj vedeckej metodológie sa zvykne nazývať i vedeckým realizmom). Rozvíjanie tohto smeru súvisí aj s postupným prenikaním marxizmu do metodológie vied v západných krajinách, a práve u niektorých autorov vystupujú aj pod menom „marxizmus“.

Jednou z deliacich čiar medzi pozitívizmom a realizmom je ich odlišný vzťah k empirickej a teoretickej rovine poznania. Pozitívizmus, ako sme to už uviedli, preferuje empirickú rovinu, a to ontologicky i epistemologicky. Naopak, realizmus kladie zďaleka väčší dôraz na teoretickú rovinu. Harré (1972) formuluje

⁷ Vo filozofickej rovine prebieha už dlhší čas proces, ktorý sa spravidla označuje ako hermeneutizácia fenomenológie.

v tomto ohľade tri dôležité tézy realizmu, ktoré prevracajú zásady empirizmu, a to (D. Gregory 1978, s. 55):

1. Niektoré teoretické termíny možno použiť k vytvoreniu väzby s hypotetickými entitami.
2. Niektoré hypotetické entity sú „kandidátmi na existenciu“.
3. Niektorí kandidáti na existenciu sa dajú demonštrovať.

K tomu treba ešte poznamenať, že v celom postpozitivistickom hnutí sa veľmi zdôrazňuje práve teoretická rovina poznania. Tak napr. Popperov žiak I. Lakatos, autor tzv. metodológie výskumných vedeckých programov, mimoriadne významnú úlohu pripisuje interteoretickej analýze pri budovaní a rozvíjaní vedeckých teórií.

Realizmus, na rozdiel od pozitivismu, kladie mimoriadny dôraz na odhalenie skrytých kauzálnych mechanizmov, prejavom ktorých je pozorovateľný svet udalostí (javov).

Kanadskí geografi V. Chouinard, R. Fincher a M. Webber (1984) vidia hlavnú demarkačnú líniu medzi pozitivismom a realizmom (podľa nich marxizmom) v (socioeconomickej) geografii v tom, že pozitivismus chápe zákony ako empirické generalizácie, realizmus (marxizmus) ako tendencie, ako prejavy istého skrytého, avšak v spoločnosti reálne pôsobiaceho kauzálneho mechanizmu.⁸ Takéto chápanie súvisí podľa nich s tým, že spoločenské vedy pracujú s otvoreným systémom — ľudskou spoločnosťou — pri výskume ktorej nemožno uplatniť umelé podmienky experimentu, a preto aj zákony tu ťažko možno identifikovať v takej čistej podobe ako v prírodných vedách (opierajúcich sa o experiment). Určitá tendencia sa môže zatieňovať inou tendenciou, pričom navyše sám kauzálny mechanizmus podlieha určitému vývinu.

Z uvedených dôvodov ani uplatnenie striktného verifikacionizmu či falzifikacionizmu,⁹ ako to žiadal pozitivismus, nie je najmä v spoločenských vedách opodstatnené. Preto posudzovať jednotlivé modely či teórie v (socioeconomickej) geografii celkom podľa toho, do akej miery odpovedajú dátam (do akej miery sú v súlade s dátami), je tiež neopodstatnené. Skôr ich treba posudzovať podľa toho, aká je ich explanačná sila, ako stimulatívne pôsobia na ďalší výskum.

Spomenutí autori upozorňujú tiež na to, že táto okolnosť je mimoriadne dôležitá pri posudzovaní celého matematizačného (modelového) hnutia v geografii. Niektorí geografi začali totiž posudzovať matematické modely iba z úzkeho zorného uhla, iba podľa toho, do akej miery sú v súlade s dátami. Keďže však tieto nemôžu byť v perfektnej zhode s dátami (pretože v matematickej podobe odrážajú iba tendencie), začali títo geografi odsudzovať aj celé matematizačné (modelové) hnutie, resp. hlásať jeho koniec. V. Chouinard, R. Fincher a M. Webber poznamenávajú, že takéto stanovisko je dôsledkom nesprávnych premis, nesprávneho chápania pojmu vedeckého zákona a zotrvačnosti

⁸ Poznamenávame, že toto tvrdenie sa vzťahuje skôr na comtovský pozitivismus, pretože neopozitivistická Carnap uznáva i kauzálnu determináciu.

⁹ Verifikacionizmus a falzifikacionizmus sú opozitné prístupy k problému overenia teórie. Pri verifikácii, či jej zjemnenej podobe — konfirmácii, celé úsilie sa upriamuje na potvrdenie teórie, pri falzifikácii, naopak, na jej vyvrátenie.

pozitivistického myslenia. Ak prijmeme iné filozofické premisy, a to premisy realizmu (marxizmu), celý tento problém nám vystúpi v inom svetle.¹⁰

ZÁVER

Spory o pozitivismus a problém jeho alternatív — téma filozoficko-metodologických diskusií sedemdesiatych ale aj osemdesiatych rokov v západnej geografii — nie je stále uzavretou záležitosťou, i keď sa zdá, že silnejú postpozitivistické alebo antipozitivistické tendencie. Ktorá z týchto tendencií má najväčšie šance na to, aby sa stala efektívnym nástupcom pozitivismu a tým aj filozoficko-metodologickou bázou geografie v západných krajinách, je ťažko predvídateľná záležitosť. Zdá sa však, že subjektivistické smery — hermeneutika a fenomenológia — nemajú také šance presadiť sa ako realizmus; tieto smery sa skôr chápu ako smery dávajúce isté podnety a slúžiace ako isté korektívy, než ako smery majúce širšiu platnosť. Pozoruhodnou skutočnosťou je postupné prenikanie filozofie marxizmu, aj keď nie vždy v takej podobe, ako sa táto chápe v socialistických krajinách. Marxistická filozofia, ktorá je metodologickým základom geografie v socialistických krajinách, po zložitej a kľukatej ceste sa začína stále výraznejšie hlásiť o slovo aj v západných krajinách. Preto sledovať myšlienkový vývoj v západnej geografii sa zdá byť užitočné a inštruktívne aj pre geografiu socialistických krajín.

Ak sa na problém „sporu o pozitivismus“ pozeráme z hľadiska marxistickej filozofie socialistických krajín, potom treba konštatovať, že táto už dávno podrobila pozitivismus ostrej kritike. Objektom kritiky sa stalo predovšetkým jeho odmietanie filozofie, empiristický základ jeho metodológie a metodologický naturalizmus. Obzvlášť fundovanú kritiku tohto druhu možno nájsť v prácach sovietskych filozofov V. S. Švyriova (1978), E. M. Čudinova (1981) a nášho filozofa F. Čížeka (1974).¹¹

Pokým ide o hermeneutiku a fenomenológiu, tieto sa pokladajú za subjektivistické smery s idealistickým základom, hoci niektorí marxistickí autori (napr. J. Černý 1978) pripúšťajú možnosť hermeneutiky aj v rámci marxistickej filozofie, avšak s celkom odlišným chápaním a poslaním, ako sa tomuto smeru pripisuje v západných krajinách (netreba zabúdať, že v prípade hermeneutiky pôvodne nešlo o filozofický smer). Kritické hodnotenie týchto smerov možno nájsť v dielach sovietskych filozofov A. A. Michajlova (1984), V. U. Babuškina (1985), kolektívu autorov (1985) a nášho filozofa J. Piačeka (1986).¹²

¹⁰ Anglickí geografi R. J. Bennett a N. Wrigley (1981) a opätovne Bennett (1981) presvedčivo argumentujú v prospech toho, že matematizáciu geografie ako takú nemožno paušálne spájať s pozitivismom, ako to niektorí autori robia. V tomto ohľade pokladajú napr. knihu D. Gregoryho (1978) za dosť povrchnú. Je však zaujímavé, že Gregoryho knihu kritizuje aj poľský autor Z. Taylor (1983).

¹¹ K problému metodologického naturalizmu sa osobitne vyjadruje V. Černík (1977, s. 254), ktorý poznamenáva, že marxizmus odmieta tak metodologický naturalizmus, ako aj metodologický antinaturalizmus, pričom ich prekonáva prostredníctvom metodologického monizmu, ktorý metodológii prírodných a spoločenských vied chápe síce ako relatívne samostatné, avšak v dialektickej jednote, vo vzájomnom tvorivom ovplyvňovaní.

Na záver poznamenávame, že z nášho článku je snáď úplne zrejmé, že súčasne filozoficko-metodologické diskusie v západných krajinách, odzrkadľujúce vývin geografie v týchto krajinách, neznačia koniec matematizácie geografie, ako to zvyknú interpretovať niektorí geografi, ale práve naopak, dodávajú matematizácii nové konštruktívne impulzy.¹³

LITERATÚRA

1. BABUŠKIN, V. U.: Fenomenologičeskaja filosofija nauki. Nauka, Moskva 1985. —
2. BENNETT, R. J.: Quantitative and Theoretical Geography in Western Europe, in: BENNETT, R. J. (ed.): European Progress in Spatial Analysis, Pion, London 1981, s. 1—32. — 3. BENNETT, R. J., WRIGLEY, N.: Introduction, in: WRIGLEY, N., BENNETT, R. J. (ed.): Quantitative Geography: A British View, Routledge and Kegan Paul, London 1981, s. 3—11. — 4. BESSONOV, B. N., NARSKIJ, J. S. (ed.): Germenevika. Istorija i sovremenost', Mysl, Moskva 1985. — 5. BODNÁR, J.: Od realizmu k iracionalizmu (zo súčasnej západnej filozofie), Vydavateľstvo politickej literatúry, Bratislava 1966. — 6. BURTON, I.: The Quantitative Revolution and Theoretical Geography, Canadian Geographer, 7, 1963, s. 151—162. — 7. ČERNÍK, V.: Problém zákona v marxistickej metodológii vied, Pravda, Bratislava 1977. — 8. ČERNÝ, J.: Soudobá buržoázní hermeneutika a metodologické problémy historicko-spoločenských vied, Filosofický čas., 6, 1978, s. 851—863. — 9. ČÍŽEK, F.: Teorie a empirie. Svoboda, Praha 1974. — 10. ČUDINOV, E. M.: Pcvaha vedeckej pravy, Pravda, Bratislava 1981.
11. DESANTI, J. T.: Fenomenologie a praxe, Svoboda, Praha 1966. — 12. GOULD, P.: Letting the Data Speak for Themselves, Annals of the Association of American Geographers, 71, 1981, s. 167—176. — 13. GREGORY, D.: Ideology, Science and Human Geography, Hutchinson University Library, London 1978. — 14. GREGORY, D.: Positivism, in: JOHNSTON, R. J.: The Dictionary of Human Geography, Blackwell, Oxford 1981, s. 266—269. — 15. GUELKE, L.: An Idealist Alternative in Human Geography, Annals of the Association of American Geographers, 64, 1974, s. 193—202. — 16. HARVEY, D.: Explanation in Geography, St. Martin s Press, New York 1969. — 17. HAY, A. M.: Positivism in Human Geography: Response to Critique, in: HERBERT, D. T., JOHNSTON, R. J. (ed.): Geography and the Urban Environment, John Wiley and Sons, Chichester 1979, s. 1—26. — 18. HEMPEL, C. G., OFFENHEIM, P.: Studie z logiky vysvetlení, in: KUČHÁR, I., ZEMAN, V. (ed.): Filosofie vědy, Svoboda, Praha 1968. — 19. HOLT-JENSEN, A.: Geography, Harper and Row Ltd., London 1981. — 20. CHOJNICKI, Z.: Orientacje filozoficzno-metodologiczne geografii — ich koncepcje i modele, Przegląd geograficzny, T, LVII, 1985, s. 255—281.
21. CHOUINARD, V., FINCHER, R., WEBBER, M.: Empirical Research in Scientific Human Geography, Progress in Human Geography, 8, 1984, s. 347—380. — 22. KING, L.: Alternatives to Positive Economic Geography, Annals of the Association of American Geographers, 66, 1976, s. 293—308. — 23. LANGE, E., ALEXANDER, D. (ed.): Philosophenlexikon, Dietz Verlag, Berlin 1982. — 24. MICHAJLOV, A. A.: Sovremennaja filozofskaja germenevika (kritičeskij analiz), Izd. Universitetskoe, Minsk 1984. — 25. MOSS, R. P.: On Geography as Science, Geoforum, 10, 1979, s. 223—233. — 26. PIAČEK, J.: Marxizmus a kríza fenomenológie, Pravda, Bratislava 1986. — 27. SAYER, R. A. F.: A Critique of Urban Modelling, Progress in Planning, 6, 1976, s. 189—254. — 28.

¹² Otázky vysvetlenia, predvídania, chápania a pod. v spoločenských vedách budú tiež predmetom analýzy v pripravovanom zborníku „K otázkam metodológie spoločenských vied“, Pravda, Bratislava 1986.

¹³ Okrem článku Z. Taylora (1983) sa hodnotením súčasných filozoficko-metodologických trendov v geografii zaoberá štúdia Z. Chojnického (1985), ku ktorej sa však autor tohto článku dostal až po jeho napísaní.

SMITH, N.: Geography, Science and Postpositivist Mode of Explanation, Progress in Human Geography, 3, 1979, s. 356—383. — 29. ŠVYRIOV, V. S.: Teoretické a empirické vo vedeckom poznaní, Pravda, Bratislava 1978. — 30. TAYLOR, Z.: Odrzucić pozytyvizm — i co dalej? Przegląd geograficzny, T, LV, s. 415—432.

31. WOLPERT, J.: The Decision Process in Spatial Context, Annals of the Association of American Geographers, 54, 1964, s. 537—558. — 32. YI-FU TUAN: Space and Place, Edward Arnold Publishers Ltd., London 1977.

Ян Паулов

СПОРЫ О ПОЗИТИВИЗМ В СОВРЕМЕННОЙ ЗАПАДНОЙ ГЕОГРАФИИ

В статье дается краткий селективный обзор философско-методологических дискуссий, занимающихся проблемой позитивизма в географии. При этом, преимущественно, прослеживается обстановка в странах, в которых процесс математизации географии достиг значительного уровня, а именно в США, Канаде и Великобритании.

Основная структура статьи следующая: введение, краткая характеристика позитивизма, критика позитивизма, разновидности позитивизма и заключение.

В разделе, посвященном характеристике позитивизма, объясняются обстоятельства, которые привели к адоптированию позитивистской методологии в географии (главным образом квантитативная революция), рассматриваются главные этапы развития позитивизма, причем основная характеристика этого течения дается согласно Ланга и Александра (1982), Грегори (1978) и Кинга (1976).

В разделе, посвященном критике позитивизма, критически оцениваются и комментируются отдельные тезисы позитивизма так, как они сформулированы в труде Кинга. Критика позитивизма в этом разделе статьи приводится по авторам в западных странах. Одновременно обращается внимание на некоторые недоразумения, имеющие место в этой критике.

В разделе, посвященном разновидностям позитивизма, рассматриваются и кратко характеризуются три направления: герменевтика, феноменология и реализм. Упоминаются также главные представители этих направлений: Гуелке (герменевтика), Гульд (феноменология) и Веббер (реализм).

В заключительном разделе констатируется, что в настоящее время в западной географии наблюдается определенный плюрализм философий и методологий и что довольно трудно предвидеть, которая из них получит предпочтение и в будущем станет преобладающей позитивизма. Кажется, однако, что у реализма, выступающего под названием „марксизм“, имеются несколько большие шансы по сравнению с субъективистскими направлениями — герменевтикой и феноменологией.

В заключении статьи упоминается о том, как на эти дискутированные философско-методологические направления смотрит марксистская философия в социалистических странах.

Перевод: Л. Правдова

Ján Paulov

ARGUING ABOUT POSITIVISM IN CONTEMPORARY WESTERN GEOGRAPHY

The purpose of this paper is to give a brief selective overview on contemporary disputes aimed at the problem of the positivism in western geography. Mainly the

situation in the USA, Canada and England is followed, i. e. in the countries where the mathematization and, in general, theoretization of geography reached a relatively high level.

The basic structure of the paper is as follows: Introduction, Positivism: A brief characterization, Critique of the Positivism, Alternatives to the Positivism and Conclusion.

In the section devoted to characterization of the positivism the circumstances are outlined that lead to the adoption of positivist methodology in geography (mainly the quantitative revolution), the main phases of the evolution of the positivism, whereby the basic characterization of this stream of thought is given according to Lange and Alexander (1982), Gregory (1978) and King (1976).

In the section devoted to the critique of the positivism the positivist statements (presented in King's paper) are commented and critically evaluated; the evaluation is given according to western authors. Some misunderstanding occurring in this critique is also commented.

In the section devoted to the alternatives to the positivism three philosophico-methodological streams — hermeneutics, phenomenology and realism — are followed and briefly characterized. Main proponents of them are also named, viz. Guelke (hermeneutics), Gould (phenomenology) and Webber (realism).

In the concluding section it is stated that there is some pluralism of philosophies and methodologies in contemporary western geography and it is relatively difficult to forecast which of them exchange the positivism. It seems, however, that realism, which sometimes occurs also under the name „Marxism“, has better chances than subjectivist streams — hermeneutics and phenomenology. In the end of the paper some remarks are made on how Marxian philosophy in socialist countries views the streams discussed in the paper.

Translated by J. Paulov